

Το Βιβλίο Ιστορίας «Νέοι Χρόνοι» του Νικ. Δημητροκάλλη (1950)

Ευαγγελία Κανταρτζή

Δρ. Παιδαγωγικών

Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης

info@ekedisy.gr

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται το Βιβλίο Ιστορίας «Νέοι Χρόνοι» του Νικ. Δημητροκάλλη το οποίο εκδόθηκε το 1950 από τον εκδοτικό οίκο Νικόδημος. Το βιβλίο εκδίδεται με βάση την προκήρυξη που είχε εκδώσει το Υπουργείο Παιδείας στις 28 Μαΐου 1949 για την έγκριση και εισαγωγή βοηθητικών βιβλίων όχι μόνο Ιστορίας αλλά και Γραμματικής, Γεωγραφίας, Φυσικής και Χημείας για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Οι συγγραφείς έπρεπε να υποβάλλουν τα σχετικά βιβλία προς έγκριση έως το τέλος Δεκεμβρίου, ενώ η όλη διαδικασία αναμενόταν να ολοκληρωθεί έως τα τέλη Μαΐου 1950. Τα εγκεκριμένα βιβλία μπορούσαν να είναι περισσότερα από ένα για κάθε μάθημα και στη συνέχεια ο Σύλλογος Διδασκόντων επέλεγε τα βοηθητικά βιβλία που θα χρησιμοποιούσαν. Σύμφωνα με τη σχετική προκήρυξη τα σχολικά βιβλία έπρεπε να ακολουθούν τις διατάξεις του ισχύοντος τότε αναλυτικού προγράμματος, δηλαδή του 1913. Τα βιβλία της προκήρυξης του 1949, 16 συνολικά, αν και δημιούργησαν πολλές αντιδράσεις για τη χαμηλή τους ποιότητα, εγκρίθηκαν τον Ιούνιο του 1950 με τις υπ. αποφάσεις 49529/1950 και 51584/1950 και με ισχύ για τρία χρόνια, αλλά οι επόμενες αποφάσεις έγκρισης θα γίνουν πάλι το 1956. Στο άρθρο παρουσιάζεται ο τρόπος επιλογής του περιεχομένου του και η επιλογή της σχετικής εικονογράφησης του βιβλίου.

Λέξεις-κλειδιά: Ιστορία, Αναλυτικό Πρόγραμμα, Εθνικοί Μύθοι.

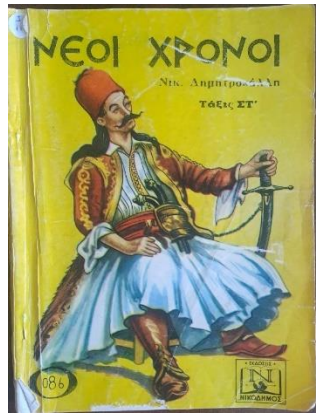
1. Εισαγωγή

Το βιβλίο του Δημητροκάλλη εκδόθηκε σε μια νέα δεκαετία. Ο εμφύλιος επίσημα έχει τελειώσει αλλά οι μνήμες είναι νωπές και τα τραύματα ανοιχτά. Το εμφυλιοπολεμικό κλίμα επηρεάζει τη ζωή του τόπου σε κάθε έκφρασή της και η κοινωνία παραμένει διχασμένη, βαθιά κατακερματισμένη, παραδομένη σε βαθιές αντιπαραθέσεις και σε δεινή οικονομική κατάσταση.

Και –καθώς η ιστορία πάντα γράφεται από την πλευρά των νικητών– παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον να ανιχνεύσουμε πώς πέρασε στη σχολική ιστοριογραφία η ιστορία των πρόσφατων γεγονότων και πιο συγκεκριμένα το πώς παρουσιάζεται στη σχολική ιστορία το ταραγμένο παρελθόν και ιδιαίτερα αυτό που είναι χρονικά εγγύτερα.

Το τυπικό τέλος του εμφυλίου τον Αύγουστο του 1949 βρήκε στην εξουσία την κυβέρνηση του Αλέξανδρου Διομήδη, που είχε πάρει τη θέση της κυβέρνησης Θεμιστοκλή Σοφούλη μετά τον θάνατό του. Οι κυβερνήσεις διαδέχονται η μια την άλλη, με πολλές να είναι υπηρεσιακές. Στις 6 Ιανουαρίου 1950 παραιτήθηκε η κυβέρνηση και τη διαδέχτηκε υπηρεσιακή με πρωθυπουργό τον τέως πρόεδρο της Βουλής Ι. Θεοτόκη που προκήρυξε εκλογές για τις 19 Φεβρουαρίου 1950. Ωστόσο, οι εκλογές αναβλήθηκαν για δύο εβδομάδες, στις 5 Μαρτίου 1950, λόγω διαπραγματεύσεων για το εκλογικό σύστημα. Το κλίμα είναι βαρύ, το ΚΚΕ είναι εκτός νόμου και το σοσιαλιστικό κόμμα δεν τολμά να θέσει υποψηφιότητα ούτε στις μισές εκλογικές περιφέρειες.

Εικόνα 1. Το εξώφυλλο του βιβλίου

Τα αποτελέσματα των εκλογών δεν έδωσαν την πλειοψηφία σε κανένα κόμμα και τελικά, μετά από εσωτερικές διαβουλεύσεις, σχηματίστηκε κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου και αμέσως μετά βραχυχρόνια κυβέρνηση τεσσάρων μηνών με Πρωθυπουργό τον Πλαστήρα και με υπουργό Εσωτερικών τον Γεώργιο Παπανδρέου.

Οι επόμενες εκλογές έγιναν στις 9 Σεπτεμβρίου 1951 και ανέδειξαν περίπου ισοδύναμες τις δύο κύριες πολιτικές παρατάξεις της Αριστεράς και του Κέντρου με μικρή υπεροχή του Κέντρου. Μετά την άρνηση του Παπάγου, που είχε πάρει και το μεγαλύτερο ποσοστό στις εκλογές, να σχηματίσει κυβέρνηση η πρωθυπουργία στις 27 Οκτωβρίου ανατέθηκε στον Νικόλαο Πλαστήρα, ο οποίος σχημάτισε κυβέρνηση με τη συνεργασία του δεύτερου κόμματος του Νικολάου Πλαστήρα και του τρίτου κόμματος του Σοφοκλή Βενιζέλου. Αντιπρόεδρος τοποθετήθηκε ο Σοφοκλής Βενιζέλος και ως Υπουργός Παιδείας ο Ιωάννης Μιχαήλ. Γενικά, από το 1949 έως το 1952 ισχυροποιείται ο ρόλος του βασιλιά και δημιουργείται σύμπραξη βενιζελικών και αντιβενιζελικών απέναντι στην αριστερά. Στις εκλογές του 1952 αναδείχτηκε νικητής ο Παπάγος ο οποίος θα μείνει στην εξουσία έως το 1955. Μετά τον θάνατο του Παπάγου δίνεται εντολή σχηματισμού κυβέρνησης από τον βασιλιά Παύλο στον Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Το τέλος του πολέμου και του εμφυλίου βρίσκει την παιδεία σε τραγική κατάσταση χωρίς σχολεία, χωρίς δασκάλους, χωρίς υλικά μέσα. Το 1948 με τον Νόμο «Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων υπαλλήλων» η κατάσταση στην παιδεία γίνεται ακόμα πιο ασφυκτική, καθώς ο Νόμος προβλέπει την απόλυση των μη νομιμόφρωνων δημοσίων υπαλλήλων, δηλαδή εκείνων που ενστερνίζονται ή προπαγανδίζουν αντεθνικές αντιλήψεις και αρχές του Κομμουνιστικού Κόμματος. Για αυτόν τον λόγο αυτό ιδρύονται τα «Συμβούλια Νομιμοφροσύνης» που γνωμοδοτούν στις αρμόδιες υπηρεσίες για τους υποψήφιους υπαλλήλους ή επιβάλλουν στους ήδη υπηρετούντες την έγγραφη δήλωση για τα φρονήματά τους. Ενδεικτική του κλίματος που επικρατεί είναι η αποστολή εγκυκλίων στα σχολεία για τα «εθνικά» βιβλία που πρέπει να διαβάζουν οι μαθητές και την απαγόρευση των επικίνδυνων «κομμουνιστικών» βιβλίων. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Παιδείας απαγορεύει τη χρήση βοηθητικών βιβλίων «αναρχικών συγγραφέων», «αντεθνικώς δρώντων ατόμων», «ανωνύμων συγγραφέων» ή «επιτροπών», προβλέποντας μάλιστα αυστηρές ποινές.

Η εκπαιδευτική πολιτική αποτυπώνεται ξεκάθαρα στις εκθέσεις των Γενικών Επιθεωρητών σύμφωνα με τις οποίες τα Ελληνόπουλα πρέπει να συνειδητοποιήσουν την αξία της «ελληνικής λαϊκής ζωής» δηλαδή τον σεβασμό «της θρησκείας, την αγάπη της πατρίδος, τον σεβασμόν προς τους μεγάλους προγόνους μας, τους δημιουργούς της ιστορικής ζωής του Έθνους μας, τον εθνικό εγωισμό» (Τσιρίμπας, 1947: 147).

Αλλά και τα άλλα προβλήματα που ταλάνιζαν την παιδεία και πριν το πόλεμο, εξακολουθούν να υφίστανται: η ποιότητα των σχολικών βιβλίων προβληματίζει, η ύπαρξη του ΟΕΣΒ δημιουργεί αντιπαραθέσεις, το γλωσσικό ζήτημα δεν έχει βρει λύση: *«Ο συρμός του δημοτικισμού είναι η πλέον σατανική επινόησης των εχθρών μας προς βαθμιαία διάβρωση του Ελληνισμού... οι Ελληνόπαιδες πρέπει να διδάσκονται ενιαία και τυποποιημένη γλώσσα εις το σχολείον επί τη βάσει των Ελληνικών παραδόσεων, διότι υπεράνω όλων, πρέπει να ζήση η Ελλάς!! Η Ελλάς ζη με την γνησίαν Ελλην. Γλώσσαν της παραδόσεως και όχι με τα Τουρκοφράγκικα και τα κουρέλια της Ελλην. Γλώσσης... Όσον γνησιωτέραν ελληνικήν ομιλούμεν και γράφομεν, τόσον καλύτερον αμυνόμεθα κατά των εισβολέων μας...»*.

Το 1953 εκδίδεται προκήρυξη για τη συγγραφή νέων αναγνωστικών. Την υπογράφει ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Καλλίας της κυβέρνησης του Αλέξανδρου Παπάγου. Η προκήρυξη, λεπτομερέστατη ως προς το περιεχόμενο και τη γλώσσα των αναγνωστικών, συγκεντρώνει έντονες κριτικές από τους Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, Παπανούτσο. Η κριτική που ασκείται αφορά τη γλώσσα αλλά και το περιεχόμενο της προκήρυξης. Η Φραγκουδάκη ασκώντας κριτική στο περιεχόμενο της προκήρυξης σημειώνει: *«στο κείμενο αυτό (της προκήρυξης) το τρίπτυχο πατρίς-θρησκεία-οικογένεια αποτελεί, παρά το τεράστιο συντηρητικό του βάρος, απλώς το πρόσχημα και μόνο μέλημα του υπουργείου είναι να διαμορφώσει μαθητές που ν' αποδέχονται δίχως καμιά δυνατότητα κριτικής τη συγκεκριμένη πολιτική εξουσία...»* (Φραγκουδάκη, 1979: 188).

Τι γίνεται όμως με την έκδοση των σχολικών βιβλίων Ιστορίας; Στην έκδοσή τους φαίνεται ότι υπάρχει στασιμότητα καθώς εξακολουθεί να ισχύει το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 που αποτελούσε μέρος των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του Βενιζέλου. Αν και η ιστορία λόγω του φρονηματιστικού της χαρακτήρα αποτελούσε ένα από τα πλέον κρίσιμα μαθήματα, στη χρονική περίοδο από το 1913, στην οποία έχουν σημειωθεί τόσες πολιτικές αλλαγές, μεταβολές και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, το αναλυτικό πρόγραμμα δεν έχει υποστεί καμία αλλαγή! Ίσως δεν είναι εύκολο να αγγίξει κάποιος το ευαίσθητο θέμα και πρόγραμμα της Ιστορίας.

Το αναλυτικό πρόγραμμα της ιστορίας αλλάζει το 1950 και σύμφωνα με αυτό οποίο η αφήγηση άρχιζε από τη μυθολογία και τελείωνε με τη μεταπολεμική και πρώτη μετεμφυλιακή εποχή. Και στα δύο προγράμματα ακολουθείται το τρίσημο σχήμα της ελληνικής ιστορίας (ελληνική αρχαιότητα, Βυζάντιο, νεότερη Ελλάδα) σύμφωνα με όπως διατυπώθηκε από τον ιστορικό Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο με την πρώτη έκδοση της Ιστορίας του το 1850 (Μπούντα, 2009: 159).

Το Υπουργείο Παιδείας στις 28 Μαΐου 1949 είχε εκδώσει σχετική προκήρυξη για την έγκριση και εισαγωγή βοηθητικών βιβλίων όχι μόνο Ιστορίας αλλά και Γραμματικής, Γεωγραφία, Φυσικής και Χημείας για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Οι συγγραφείς έπρεπε να υποβάλλουν τα σχετικά βιβλία προς έγκριση έως το τέλος Δεκεμβρίου, ενώ η όλη διαδικασία αναμενόταν να ολοκληρωθεί έως τα τέλη Μαΐου 1950. Τα εγκεκριμένα βιβλία μπορούσαν να είναι περισσότερα από ένα για κάθε μάθημα και στη συνέχεια ο Σύλλογος Διδασκόντων επέλεγε τα βοηθητικά βιβλία που θα χρησιμοποιούσαν (Καψάλης & Χαραλάμπους, 2008).

Σύμφωνα με τη σχετική προκήρυξη τα σχολικά βιβλία έπρεπε να ακολουθούν τις διατάξεις του ισχύοντος τότε αναλυτικού προγράμματος, δηλαδή του 1913. Οι προπολεμικές κατευθυντήριες γραμμές όριζαν τη διδακτέα ύλη, το χρονικό σημείο έναρξης της αφήγησης και επέβαλαν τη διαίρεση των ιστορικών εποχών με βάση το τριμερές σχήμα της εθνικής ιστοριογραφίας. Υπήρχε όμως ασάφεια όσον αφορά το σημείο ολοκλήρωσης της αφήγησης,

αφού το αναλυτικό πρόγραμμα του 1913 ήταν ξεπερασμένο και είχαν μεσολαβήσει στο μεταξύ σημαντικά γεγονότα στην ελληνική και παγκόσμια ιστορία (Μπούντα, 2009: 125). Επίσης, η προκήρυξη σαφώς καθόριζε ότι οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να χρησιμοποιήσουν μόνο τα εγκεκριμένα βοηθητικά βιβλία και ότι απαγορευόταν κάθε άλλο μη εγκεκριμένο βιβλίο.

Στον διαγωνισμό αυτόν έλαβαν έγκριση 16 συνολικά σχολικά βιβλία τα οποία δεν φαίνεται να ενθουσίασαν τον εκπαιδευτικό κόσμο κυρίως λόγω της χαμηλής τους ποιότητας. Οι αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Διδασκαλικόν Βήμα* όπου τα εγχειρίδια χαρακτηρίστηκαν από πολλούς «αναχρονιστικά», βασισμένα σε «χρεωκοπημένες παιδαγωγικές θεωρίες» και «βερμπαλιστικές ιδεολογίες». Το *Διδασκαλικόν Βήμα* έκανε λόγο, ακόμα, για παράπονα που της «διαβιβάστηκαν» σχετικά με τις κρίσεις του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (*Διδασκαλικόν Βήμα*, 1950).

Τα βιβλία της προκήρυξης του 1949 εγκρίθηκαν τον Ιούνιο του 1950 με τις υπ. αποφάσεις 49529/1950 και 51584/1950 και με ισχύ για τρία χρόνια, αλλά οι επόμενες αποφάσεις έγκρισης θα γίνουν πάλι το 1956.

Νέα προκήρυξη για τη συγγραφή νέων βοηθητικών εγχειριδίων ιστορίας για την Ε' και Στ' τάξη του δημοτικού σχολείου θα γίνει από τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αχιλλέα Γεροκωστόπουλο. Οι υποψήφιοι συγγραφείς όφειλαν να υποβάλλουν τα έργα τους προς έγκριση μέχρι τις 31 Αυγούστου του 1954. Κύριος σκοπός των σχολικών βιβλίων καθορίζεται η καλλιέργεια εθνικού φρονήματος.

Ως προς την ύλη αποσαφηνίζονται τα χρονικά όρια της αφήγησης και εάν και επαναλαμβάνεται η αναφορά «στο ισχύον πρόγραμμα», δηλαδή στα αναλυτικά προγράμματα του 1913, το σχολικό βιβλίο της ΣΤ' τάξης «δέον να περιλαμβάνη την μέχρι της λήξεως του συμμοριτοπολέμου ιστορικήν ύλην». Δίνεται, επιπλέον, έμφαση ότι η αφήγηση θα πρέπει να έχει αναφορές σε «μεγάλες ιστορικές προσωπικότητες». Οι ίδιες κατευθύνσεις δίνονται και για τα θέματα της αντίστοιχης εικονογράφησης.

Σύμφωνα με την προκήρυξη, οι υποψήφιοι συγγραφείς όφειλαν να καταθέσουν τα βιβλία μέχρι τις 31 Αυγούστου 1954, η έγκριση των οποίων ορίστηκε να ολοκληρωθεί μέχρι τις 3 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Ωστόσο, το Υπουργείο Παιδείας ανέβαλε για ένα χρόνο την έγκριση και κυκλοφορία των νέων βιβλίων. Τελικά, τον Ιούνιο του 1956, εγκρίνονται 13 σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της ΣΤ' με την Εγκριτική Απόφαση 67002/19-6-1956, τα οποία κυκλοφορούν από το σχολικό έτος 1956 – 1957¹.

Λίγους μήνες μετά, συντάσσεται και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, το Διάταγμα «Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων», σύμφωνα με το οποίο σκοπός της ιστορίας είναι «να βοηθήση τον μαθητήν να αποκτήση γνησίαν ιστορικήν συνείδησιν» ώστε «να αισθανθή τον εαυτόν του ως διατελούντα εις ακατάλυτον δεσμόν με το έθνος του» και «να κατανοήση τη μεγάλην ευθύνην του έναντι του παρελθόντος και της Φυλής».

Τα σχολικά εγχειρίδια του 1956 έχουν εξασφαλίσει την έγκριση και κυκλοφορία τους για μια τριετία. Μετά την πάροδο αυτού του χρονικού διαστήματος, για την κυκλοφορία τους αρκεί μια εγκριτική έκθεση του ΚΓΔΣΕ – μια διαδικασία που φαίνεται να είχε μάλλον τυπικό

¹ (Πίναξ Εγκεκριμένων Βιβλίων Δημοτικού, Ιστορία Στ' τάξεως Δημοτικού, Εγκρ. Απόφ. 67002/19.6.56. Αναφέρονται τα εγχειρίδια: Αλεξίου – Αντυπάτη – Κατσαδήμα, Γιαννιά – Γιαννάκου, Δούκα, Κατσικά – Δασκαλέα – Ηλιοπούλου – Συμυρή, Καφετζή, Μάνιου, Μπίγκα, Παπαδοπούλου – Δουκλιά, Παπαϊωάννου, Πετρούνια – Αντωνοπούλου, Σακκά, Κυριαζοπούλου – Διαμαντοπούλου. Βασίλειον της Ελλάδος, Υπουργείον Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Περίληψις «Περί εγκεκριμένων βοηθητικών βιβλίων», Αριθ. Πρωτ. 91379/31.7.56, Γενικά Αρχεία του Κράτους, ΥΠΕΠΘ, Αρχείο Διεύθυνσης Διδακτικών Βιβλίων 1920 – 1970, Αθήνα, 2010).

και διεκπεραιωτικό χαρακτήρα. Ωστόσο, οι λίγες εγκριτικές εκθέσεις που σώζονται, αποτελούν ένα χαρακτηριστικό δείγμα των κριτηρίων εποπτείας της εποχής.

2. Το βιβλίο Ιστορίας του Νικ. Δημητροκάλλη²

Το βιβλίο έπρεπε να ακολουθήσει όσα όριζαν οι διατάξεις ως προς τη διδακτέα ύλη και το χρονικό σημείο έναρξης της αφήγησης, αλλά υπήρχε ασάφεια σε ποιο σημείο θα έπρεπε να ολοκληρωθεί αυτή: «η εκλογή και η διάταξις της ύλης πρέπει να προσαρμόζεται προς τα σχετικές απαιτήσεις του ισχύοντος προγράμματος». Έχουν μεσολαβήσει πολλά σημαντικά γεγονότα στην ελληνική ιστορία, τα οποία οι συγγραφείς, με τις ασαφείς οδηγίες που δίνονται, αντιμετωπίζουν με μια επιπλέον δυσκολία, καθώς πρέπει να επιλέξουν, σύμφωνα με τη δική τους κρίση, πού πρέπει να σταματήσουν την αφήγηση και τι πρέπει να τονίσουν περισσότερο (Μπούντα, 2009: 125).

Η δυσκολία γίνεται μεγαλύτερη καθώς τα βιβλία, σε μια ρευστή πολιτική κατάσταση που άλλαζε διαρκώς, θα έπρεπε να πάρουν έγκριση και μετά να διεκδικήσουν ένα σημαντικό τμήμα της αγοράς. Τα ίδια διλήμματα θα πρέπει να αντιμετωπίσει και ο συγγραφέας του συγκεκριμένου σχολικού βιβλίου, Δημητροκάλλη, κυρίως όταν έφτασε στο κομμάτι της νεότερης ιστορίας. Ήταν άγνωστο και σε αυτόν ποια θα ήταν η σύνθεση του αρμόδιου Συμβουλίου της Εκπαίδευσης που θα έκρινε το βιβλίο, ιδιαίτερα σε ένα πολιτικό σκηνικό όπου οι κυβερνήσεις άλλαζαν συνεχώς, όμως σαφώς ήξερε, καθώς το κλίμα της εποχής ήταν ξεκάθαρο, την παιδαγωγική και ιδεολογική κατεύθυνση που έπρεπε να ακολουθήσει και για να τύχει έγκρισης και για να αντιμετωπιστεί ευνοϊκά από το αγοραστικό κοινό.

Το βιβλίο ξεκινά με την ενότητα «Πολιτική κατάσταση της Ευρώπης μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως» μια ενότητα που δεν έχει συνήθως μεγάλη έκταση ή δεν υπάρχει καθόλου σε προηγούμενα βιβλία και τελειώνει με το κεφάλαιο «Η Ελλάς εις τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον» με πολύ συνοπτική περιγραφή των γεγονότων.

Στο εξώφυλλο του βιβλίου, σε έντονο κίτρινο χρώμα, εικονίζεται ένας κλέφτης με τον οπλισμό του: περήφανος, αγέρωχος, σύμβολο ανδρείας και ηρωισμού. Ο εκδότης επιλέγει, όπως συνήθως, μια εικόνα που είναι αντιπροσωπευτική του βιβλίου, μια εικόνα που κινείται στα πλαίσια της εθνικοπατριωτικής αισθητικής αλλά και ιδιαίτερα προσεγμένη. Το εξώφυλλο εξάλλου φανερώνει την αισθητική και την ιδεολογία των εκδοτών και των συγγραφέων και παράλληλα λειτουργεί ως ένα κίνητρο για να πείσει και να δελεάσει το αγοραστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται. Σε πλήρη αντίθεση από αισθητική άποψη και ποιότητα είναι η εικονογράφηση στο εσωτερικό του βιβλίου η οποία όμως ιδεολογικά κινείται στο ίδιο αναμενόμενο πλαίσιο. Η εικονογράφηση γενικά, όπως σε όλα τα σχολικά βοηθήματα, είναι ελάχιστη και κακής ποιότητας με φανερό τον στόχο που εξυπηρετεί, αυτόν της ενίσχυσης του εθνικού φρονήματος. Μια ατέλειωτη σειρά από πορτρέτα ηρώων και πρωταγωνιστών του πολιτικού βίου συμπληρώνουν την ιστορική αφήγηση: Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (δυο φορές), Αδαμάντιος Κοραής, Λάμπρος Κατσώνης, Ρήγας Φεραίος, Αλέξανδρος Υψηλάντης, Παλαιών Πατρών Γερμανός, Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Νικηταράς ο Τουρκοφάγος, Οδυσσέας Ανδρούτσος, Δημήτριος Υψηλάντης, Κωνσταντίνος Κανάρης, Ανδρέας Μιαούλης, Μάρκος Μπότσαρης, Αθανάσιος Διάκος, Λόρδος Βύρων, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Παπαφλέσσας, Γεώργιος Καραϊσκάκης (δυο φορές). Τα εξιδανικευμένα αυτά πορτρέτα είναι διαφορετικής τεχνικής και αισθητικής και φαίνεται σαν να μπήκε ότι διέθετε ο εκδοτικός οίκος. Από τους μη Έλληνες υπάρχουν ο Αλή Πασάς και ο Ιμπραήμ.

² Δημητροκάλλη, Ν. (1967). *Νέοι Χρόνοι. Τάξις ΣΤ*. Αθήνα: Νικόδημος. Το βιβλίο έχει εγκριτική απόφαση του 1950.

περιόδους με ένα κράτος που προσπαθεί να αποκτήσει την κοινωνική του συνοχή μέσα από την αντιπαράθεση με το ξένο και το διαφορετικό. Οι γείτονες λαοί, επομένως, περιγράφονται με τα πιο αρνητικά χαρακτηριστικά:

«Οι Τούρκοι, λαός βάρβαρος, απολίτιστος, και πολεμικός, εφέρθησαν από της πρώτης στιγμής με μεγάλην σκληρότητα προς τους υποδουλωμένους χριστιανούς» (σ. 10).

Στο βιβλίο γίνεται για πρώτη φορά προσπάθεια μιας ιστορικής ερμηνείας και αναφορά σε ιστορικά γεγονότα για πρώτη φορά. Τα προνόμια που εδόθησαν στον Πατριάρχη αποδίδονται πλέον και σε κίνητρα και πολιτικά συμφέροντα και αναφέρεται στο σχίσμα των εκκλησιών:

«Εις την πράξιν του αυτήν ο Μωάμεθ παρεκινήθη και από πολιτικόν συμφέρον. Εγνώριζεν ότι η Δυτική Ευρώπη και κυρίως ο Πάπας ηδιαφόρουν δια τους Έλληνας εξ αιτίας του σχίσματος. Εφρόντισε λοιπόν να διατηρήση το σχίσμα των εκκλησιών, δια να μην έχη εις το μέλλον κανένα φόβον και καμίαν ενόχλησιν από την καθολικήν Ευρώπην. Δια της παραχωρήσεως θρησκευτικής ελευθερίας εις τους Έλληνας, εξησφάλιζε το Κράτος του από κάθε επέμβαση του Πάπα και των ηγεμόνων της Δύσεως υπέρ των Ελλήνων. Δια τον λόγον αυτόν ο Μωάμεθ εφρόντισε να αναβιβασθή εις τον Πατριαρχικό θρόνον της Κωνσταντινουπόλεως τον Γεώργιο Σχολάριον, ο οποίος ήτο αρχηγός της μερίδος εκείνης, η οποία ανθίστατο με κάθε τρόπον εις την ένωσιν των εκκλησιών» (σελ. 13).

Στο σχετικό κεφάλαιο που αναφέρεται στα δεινοπαθήματα των Ελλήνων μιλάει πολύ αόριστα για τους εξισλαμισμούς «ανάγκασαν άλλους να γίνουν μωεμαθανοί» χωρίς να αναφερθεί στο ότι από μόνοι του κάποιοι αλλαξοπιστούσαν όπως αναφερόταν αναλυτικά σε προηγούμενα σχολικά βιβλία (σελ. 10).

Για πρώτη φορά αναφέρονται στο Κεφάλαιο «Αι Κοινότητες» αναφέρονται και περιγράφονται αναλυτικά οι δράσεις στα Αμπελάκια, Ζαγοροχώρια και Μαδεμοχώρια.

Εκείνο που είναι κοινό με τα προηγούμενα σχολικά βιβλία είναι η αναφορά στον ρόλο της Εκκλησίας στη διατήρηση του Ελληνικού Έθνους. Είναι γνωστό ότι στη διαδικασία συγκρότησης της ελληνικής εθνικής συνείδησης η θρησκεία αποτέλεσε ένα από τα βασικά στοιχεία. Δεν είναι τυχαίο ότι στον «Οργανισμό του Αρείου Πάγου» το συνταγματικό κείμενο του 1^{ου} έτους της επανάστασης «Έλληνας» ήσαν «όσοι κάτοικοι της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν». Η Χριστιανική πίστη αποτελούσε κριτήριο μείζονος σημασίας για τη διάκριση και τον προσδιορισμό των Ελλήνων και του πολιτικού έθνους τους αλλά ήταν επίσης κριτήριο αποκλεισμού ορισμένων κατοίκων της ελληνικής επικράτειας από το δικαίωμα του πολίτη (Βόγλη, 2007: 47-48).

Εικόνα 3. Εικόνα από το εσωτερικό του βιβλίου

Ο αγώνας είναι υπέρ πίστεως και πατρίδος: *«Το μίσος των Ελλήνων κατά του τυράννου και η επιθυμία της εκδικήσεως δια το αίμα των αθών ενιγαντώθησαν εις την ψυχήν των. Η Επανάστασις έπαιρνε και θρησκευτικόν χαρακτήρα και ο Αγών ενίεντο δια την Πίστιν και την Πατρίδα»* (σελ. 61).

Ο ρόλος του κλήρου αναφέρεται διεξοδικά στις σελίδες του βιβλίου:

«Υπάρχουν ακόμη και περιπτώσεις, κατά τις οποίες Αρχιεπίσκοποι και Πατριάρχαι εφυλακίσθησαν, εξεδιώχθησαν από τον θρόνον των ή και εθανατώθησαν. Παρ' όλα αυτά, με τα προνόμια που εδόθησαν εις τον κλήρον, συνεδέθησαν στενώτερον οι υπόδουλοι Έλληνες με την Εκκλησίαν των και με τους θρησκευτικούς Αρχηγούς των και κατώρθωσαν να διατηρήσουν την γλώσσαν, την Θρησκείαν και την Εθνική των συνείδησιν κατά την σκληράν και μαύρην δουλείαν τεσσάρων και πλέον αιώνων» (σελ. 15).

Εκτός από τη θρησκεία το δεύτερο βασικό στοιχείο για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας είναι η γλώσσα:

«Παρά τα μεγάλα δεινά τα οποία υπέφερον οι Έλληνες υπό τον τουρκικό ζυγόν, το Ελληνικόν Έθνος διετήρησε την θρησκεία του και την γλώσσαν του καθ' όλη την μακράν δουλείαν. Εις την διατήρησιν αυτήν συνετέλεσε πολύ η Εκκλησία και οι θρησκευτικοί αρχηγοί του Ελληνισμού» (σελ. 12-13).

Η συγκρότηση και διατήρηση της συλλογικής εθνικής ταυτότητας επιτυγχάνεται μέσα από τη γλώσσα, τη θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα, τις παραδόσεις και η γλώσσα, μαζί με τη θρησκεία, αποτέλεσαν κριτήρια για τον καθορισμό της ελληνικότητας. Την πολιτική ηγεσία κατά τα τελευταία στάδια του αγώνα απασχόλησε ιδιαίτερα το ζήτημα της ελληνικής γλώσσας και μέλημά του ήταν η διάδοσή της μέσω της σύστασης των ελληνικών σχολείων σε μια προσπάθεια να συγκροτηθεί η εθνική συνείδηση (Βόγλη, 2007: 147).

Η διατήρηση του ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας τονίζεται συχνά μέσα στο βιβλίο. Το μήνυμα που ο συγγραφέας προσπαθεί να περάσει είναι ότι ούτε μια μέρα οι Έλληνες δεν παρέμειναν κάτω από του τουρκικό ζυγό χωρίς να σκεφτούν την ελευθερία τους και τον αγώνα γι' αυτήν:

«Με την αυτοδιοίκησιν οι Έλληνες απέφυγον να έρχωνται όσον ημπορούσαν εις οποιαδήποτε επικοινωνίαν με τους Τούρκους, και εγλύτωνα από πολλάς καταπιέσεις. Επί πλέον ήτο ευκολώτερον δια τους υποδούλους να διατηρήσουν την θρησκείαν, την γλώσσαν, τα έθιμα και την Εθνική των συνείδησιν, όπως τα παρέλαβον από την προηγούμενη γενεάν» (σελ. 16).

«Τα κοινά παθήματα, οι κοινοί κίνδυνοι, τα κοινά συμφέροντα και το κοινόν μίσος κατά του κατακτητού συνέδεον περισσότερον τους Έλληνας μεταξύ των. Η αυτοδιοικήσις εκαλλιέργει εις την ψυχήν των την ιδέαν, ότι ήσαν ένα έθνος διαφορετικόν από τους κυριάρχους Τούρκους, προσωρινώς υποδουλωμένον, το οποίον έπρεπε κάποτε να αποτινάξη τον ξένον ζυγόν και να ανακτήση την ελευθερίαν του» (σελ. 16-17).

Η ίδρυση λοιπόν σχολείων ήταν επιτακτικός στόχος καθώς η δημιουργία τους εξυπηρετούσε, σύμφωνα με τον συγγραφέα, τον ίδιο στόχο. Το σχολείο ενώνεται με τη θρησκεία και σχολείο και εκκλησία μαζί συγκροτούν την εθνική συνείδηση:

«Όταν η Κοινότης προώδευσε και τα μέλη της απέκτησαν κάποιον πλούτον, εφρόντισαν να ιδρύσουν εκεί Ελληνικόν Σχολείον, εις το οποίον τα Ελληνόπουλα να διδάσκωνται την γλώσσαν των και την Θρησκείαν των και να διατηρούν την Εθνική των συνείδηση» (σελ. 19).

«Ωργανώθησαν και εις τας πόλεις αυτές Ελληνικάί κοινότητες, αι οποίαι ίδρυσαν σχολεία και επροσπάθησαν αφ' ενός μεν να διατηρήσουν τον εθνισμόν των και αφ' ετέρου να βοηθήσουν τους υπόλοιπους αδελφούς των» (σελ. 19).

Τι αναφέρει όμως για την παιδεία και το ζήτημα των κρυφών σχολείων; Τα σχετικά με την παιδεία αναφέρονται σε ξεχωριστό κεφάλαιο με τίτλο «Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας». Και σε αυτό το βιβλίο η εξιστόρηση χωρίζεται σε δύο τμήματα. Στο πρώτο αναφέρεται στην περίοδο των πρώτων δύο αιώνων όπου η κατάσταση ήταν τραγική:

«Επειδή δε και οι Τούρκοι δεν επέτρεπον να λειτουργούν ελληνικά σχολεία, επί 200 σχεδόν χρόνια επεκράτησαν εις όλην την Ελλάδα τέλεια αγραμματοσύνη και αμάθεια. Μόνον οι ιερείς και οι καλόγηροι εμάζευον εις τους νάρθηκας των εκκλησιών ή εις τα μοναστήρια με μυρίους κινδύνους, κατά την νύκτα, ολίγα Ελληνόπουλα και εκεί, κάτω από το αδύνατον φως της κανδήλας, προσπαθούσαν να τα διδάξουν ολίγα γράμματα. Δια την διδασκαλίαν εχρησιμοποιούσαν τα εκκλησιαστικά βιβλία, το Ωρολόγιον, το Ψαλτήριον και την Οκτώηχον. Εις την μαύρην αυτήν εποχήν της σκλαβιάς και της απαιδευσίας αναφέρεται και το πασίγνωστον δημοτικόν τραγούδι:

*Φεγγαράκι μου λαμπρό,
Φέγγε μου να περπατώ....*

Οι πρώτοι αυτοί διδάσκαλοι των υποδουλωμένων Ελλήνων, οι Ιερείς και οι Καλόγηροι, αν και είχαν πολύ μικράν μόρφωσιν, δεν περιωρίζοντο εις το να διδάξουν τα Ελληνόπουλα μόνον ολίγα «κολλυβογράμματα». Εκαλλιεργούσαν εις την ψυχήν των την αγάπην προς την Θρησκείαν, την Πατρίδα και την Ελευθερίαν. Αυτά ήσαν τα κρυφά σχολεία» (σελ. 30).

Εικόνα 4. Σελίδα από το εσωτερικό του βιβλίου

Ως λόγοι της μη ύπαρξης σχολείων αναφέρεται η φυγή των μορφωμένων Ελλήνων και των δασκάλων του Γένους στη Δύση μετά την άλωση και την απαγόρευση της λειτουργίας των σχολείων από την πλευρά των Τούρκων χωρίς να δίνεται ερμηνεία γιατί ενώ τα πρώτα χρόνια οι Τούρκοι απαγόρευαν τη λειτουργία τους μετά τον 17^ο αιώνα άλλαξαν πολιτική. Στο απόσπασμα αναφέρεται, χρωματισμένο συναισθηματικά, γίνεται αναφορά στο από ποιους, πού και με ποια βιβλία γινόταν η διδασκαλία ενώ δεν λείπει και το σχετικό «Φεγγαράκι». Παράλληλα τονίζεται και εδώ ο ρόλος της Εκκλησίας. Εδώ το τρίπτυχο αποτελείται από τη Θρησκεία, Πατρίδα και Ελευθερία.

«Μετά το 1600 όμως τα πράγματα ήλλαξαν. Οι Τούρκοι ήρχισαν να φέρωνται μαλακώτερον προς τους ραγιάδες και τους επέτρεψαν να ιδρύουν και σχολεία. Το πρώτον ελληνικόν σχολείον, όπως γνωρίζομεν, ιδρύθη ει την Βενετία και μόλις οι Έλληνες έλαβον την άδειαν να έχουν σχολεία, η Ελληνική κοινότης Βενετίας εβοήθησε και ιδρύθησαν σχολεία και εις την υπόδουλον Ελλάδα, εν εις τα Ιωάννινα και άλλο εις τας Αθήνας. Αργότερα ιδρύθησαν και εις άλλας πόλεις, εις την Κωνσταντινούπολιν η Μεγάλη Σχολή του Γένους, εις τας Κυδωνίας, την Θεσσαλονίκη, την Κρήτην, την Πάτμον, την Σμύρνην, την Αδριανούπολιν, την Δημητσάνα και αλλού.

Εις τα σχολεία αυτά εδιδάσκοντο τα αρχαία ελληνικά, η Φιλοσοφία, η Θεολογία, αι Φυσικαί επιστήμαι, η Γεωγραφία και η Ιστορία. Εις τα ανώτερα αυτά σχολεία εδίδαξαν

πολλοί σοφοί και ονομαστοί άνδρες, από τους οποίους σπουδαιότεροι ήσαν ο Ευγένιος Βούλγαρις, ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ο Ιωάννης Πέζαρος, ο Αθανάσιος Ψαλλίδας, ο Νεόφυτος Δούκας, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Λάμπρος Φωτιάδης, ο Κωνσταντίνος Κούμας, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος, ο Γεώργιος Γεννάδιος, ο Νεόφυτος Βάμβας, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης και άλλοι πολλοί. Οι σοφοί ούτοι άνδρες συνετέλεσαν εις την ανάπτυξιν της παιδείας και με την διδασκαλεία των εκαλλιέργησαν εις την ψυχήν των Ελλήνων την εθνική αξιοπρέπειαν και υπερηφάνειαν, την αγάπην προς την ελευθερίαν και τον πόθον δια την αποτίναξιν του ξενικού ζυγού» (σελ. 30-31).

Στο δεύτερο μέρος, με την εξιστόρηση της ανάπτυξης της παιδείας μετά τον 17^ο αιώνα, αναφέρονται και η δημιουργία σχολείων, τα μαθήματα που διδάσκονταν και οι πιο φημισμένοι δάσκαλοι. Όμως το κοινό στοιχείο σε όλους τους αιώνες ήταν η προετοιμασία για τον αγώνα της ανεξαρτησίας. Είναι έκδηλη η αγωνία και ο στόχος να φανεί ότι από την πρώτη μέρα μετά την άλωση οι Έλληνες με όποιο τρόπο και με όποιο μέσο μπορούσαν ένωναν τις δυνάμεις τους για να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό.

Στο σχετικό κείμενο υπάρχει η εικόνα του Κωνσταντίνου Οικονόμου, μια φωτογραφία που δεν υπάρχει σε κανένα άλλο βιβλίο της περιόδου. Εικόνα του υπάρχει μόνο στο σημερινό βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού, ανάμεσα στους άλλους δασκάλους του Γένους. Ο Οικονόμος ήταν λόγιος και εκπρόσωπος του ελληνικού διαφωτισμού, δάσκαλος και ιερέας με μεγάλη δράση, εκπαιδευτική και πατριωτική. Ίδρυσε ανάμεσα στα άλλα και το Φιλολογικό Γυμνάσιο της Σμύρνης. Η επιλογή της συγκεκριμένης φωτογραφίας, ανάμεσα από άλλους δασκάλους του Γένους, μαρτυρεί το ιδεώδες του βιβλίου και ενισχύει το ίδιο μήνυμα, τη σύνδεση της εκκλησίας με το έθνος.

Υπάρχει και σε αυτό το βιβλίο φανερό η σημασία της παράδοσης. Σε ιδιαίτερο κεφάλαιο αναφέρονται τα κλέφτικα τραγούδια. Εξάλλου η δημοτική παράδοση αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία προσδιορισμού της ελληνικότητας. Σύμφωνα με τη Ψαρρού «η πορεία ενός έθνους μέσα στο χρόνο εξυμνείται μέσα από ιστορικά ντοκουμέντα, μνημεία, μύθους, τραγούδια κ.λπ. Αυτά αποτελούν την ιστορία του, το παρελθόν του και αυτά εγγράφονται στο μυαλό και στο ασυνείδητο των μελών του» (Ψαρρού, 2005: 141).

Για πρώτη φορά, η θυσία των Σουλιωτισσών, αναφέρεται με τη γνωστή συναισθηματικά φορτισμένη πλέον ονομασία ως χορός του Ζαλόγγου. Αλήθεια, μύθος ή θρύλος το Ζάλογγο πάντως είναι ένα από τα πιο αγαπητά θέματα της εθνικής ιστοριογραφίας και αποτελεί ένα κείμενο που τα παιδιά διαβάζουν όχι μόνο ως ιστορική μαρτυρία στο βιβλίο ιστορίας αλλά και ως λογοτεχνικό ανάγνωσμα μέσα στα αναγνωστικά τους. Και βέβαια στις εθνικές εορτές στα σχολεία είναι πολύ συνηθισμένη η δραματοποιημένη απόδοσή του ή η απαγγελία σχετικών ποιημάτων.

«Εκεί οι Σουλιώτισσαι έκαμαν κάτι πρωτάκουστον: Αφού εφίλησαν δια τελευταία φοράν τα παιδιά των, τα εκρήμνισαν εις την άβυσσον. Έπειτα επιάσθησαν αι ίδιαι εις κύκλον χορού, και εκρημνίσθησαν η μία μετά την άλλην εις το βάραθρον, προτιμήσασαι τον θάνατον από την αιχμαλωσίαν. Αυτός είναι ο περίφημος “χορός του Ζαλόγγου» (σελ. 49).

Πότε ξεκίνησε η Επανάσταση και πού; Στην εθνική ιστοριογραφία έχει επικρατήσει η 25^η Μαρτίου με τον Παλαιών Πατρών Γερμανό να σηκώνει το λάβαρο της επανάστασης.

«Πολλά από τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας είχαν καταλήξει εις την απόφασιν, ν’ αρχίσουν από την Πελοπόννησον η Επανάστασις. Ακόμη και ο Υψηλάντης είχε παραδεχθή το σχέδιον τούτο και εσκόπευε να κατέλθη και ο ίδιος εκεί, αλλά κατόπιν ήλλαξε γνώμην, διότι, όπως είπομεν και προηγουμένως, ήθελε να εξεγείρη εναντίον των Τούρκων και τους άλλους χριστιανικούς λαούς» (σελ. 55).

Στο βιβλίο, αν και αναφέρεται ότι είχε παρθεί η απόφαση να ξεκινήσει η Επανάσταση από την Πελοπόννησο, δεν αναφέρεται η συγκεκριμένη ημέρα της 25^{ης} Μαρτίου ως ημέρα έναρξης και καθόλου δεν αναφέρεται τα Καλάβρυτα. Όμως η μορφή του Παλαιών Πατρών και του ρόλου του νοηματοδοτείται και ενισχύεται και από την εικόνα του που συνοδεύει το κείμενο τονίζοντας πάλι τον ρόλο του κλήρου στον αγώνα της ανεξαρτησίας.

«Την ίδια μέρα αρκετοί προύχοντες και οπλαρχηγοί, μαζί με τον Επίσκοπον Παλαιών Πατρών Γερμανόν, εισήλθον εις τας Πάτρας, όπου ο θαρραλέος εκείνος ιεράρχης ύψωσεν εις την πλατείαν του Αγίου Γεωργίου το περίφημον Λάβαρον της Αγίας Λαύρας και εκήρυξε την Επανάστασιν» (σελ. 57).

Σύμφωνα με τους Μπουζάκη και Κανταρτζή (2019), οι δύσκολες στιγμές στην ιστορία συνήθως στα σχολικά βιβλία ή δεν αναφέρονται ή μετατρέπονται χωρίς να επιχειρείται η κριτική ανάλυση και η δημιουργία ενσυναίσθησης.

Ένα από αυτά τα δύσκολα θέματα της ιστορίας είναι και ο θάνατος του Οδυσσέα Ανδρούτσου. Και εδώ βλέπουμε ότι το συγκεκριμένο βιβλίο δεν αποκρύπτει το γεγονός, όπως μεταγενέστερα βιβλία και επιλέγει την αναφορά του:

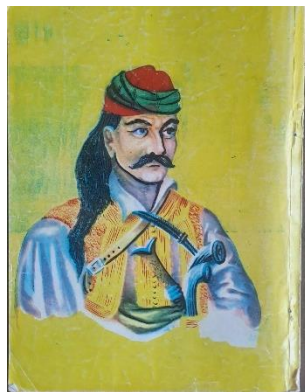
«Ο Οδυσσεύς, πιστεύων ότι ο Γκούρας θα τον επροστάτευε, παρεδόθη εις αυτόν και εφυλακίσθη εις ένα ενετικόν πύργον της Ακροπόλεως των Αθηνών. Το πρωί της 5 Ιουνίου ο Οδυσσεύς ευρέθη νεκρός κάτω από τα τείχη της Ακροπόλεως. Διέδωσαν τότε ότι εδέθη με ένα σχοινί δια να δραπετεύση ενώ κοιμώντο οι φρουροί του, και ότι το σχοινί έσπασε και ο Οδυσσεύς κατακρεμνίσθη και εφονεύθη. Το πιθανότερο είναι, ότι εφονεύθη εις την φυλακήν κατά διαταγήν του Γκούρα και κατόπιν ερρίφθη το πτώμα του από την Ακρόπολιν, δια να συγκαλυφθή η δολοφονία του ήρωος της Γραβιάς» (σελ. 101).

Βέβαια δε λείπουν τα εθνικά στερεότυπα για να δικαιολογήσουν ενέργειες και αποτυχίες. Ένα από τα ελαττώματα της φυλής η αρχομανία και η διχόνοια:

«Από τας αντιζηλίας των προκρίτων και των πολιτικών προς τους στρατιωτικούς και τον Υψηλάντην, εδημιουργήθησαν, σχεδόν από την αρχή της Επανάστασεως, δύο αντιμαχόμενα κόμματα. Το κόμμα των Πολιτικών και το κόμμα των Στρατιωτικών» (σελ. 76).

«Αι φιλονικίαι και αι διχόνοιαι μέσα εις την Εθνοσυνέλευσιν δεν έλειψαν. Το κόμμα των Πολιτικών, δηλ. των προκρίτων και του Μαυροκορδάτου, κατώρθωσε να επικρατήση. [...] Παρ'όλα αυτά η Εθνοσυνέλευσις τον εξέλεξε Πρόεδρον του Βουλευτικού. Δυσηρεστήθη όμως πολύ ο Κολοκοτρώνης και οι Στρατιωτικοί, οι οποίοι εζήτησαν ευκαιρίαν να εκδικηθούν» (σελ. 77).

«...Η μία Κυβέρνησις κατηγορεί την άλλην ως παράνομον. Οι πολιτικοί ύβριζαν τους στρατιωτικούς «κλέφτες και αντάρτες» και οι στρατιωτικοί απεκάλουν τους πολιτικούς περιφρονητικώς «καλαμαράδες. Ούτω ήρχισεν ο εμφύλιος πόλεμος». (σελ. 101).

Εικόνα 5. Το οπισθόφυλλο του βιβλίου

«Δυστυχώς ο εμφύλιος πόλεμος ήρchiσε πάλιν και συνέβησαν πολλά έκτροπα. Τέλος αι τρεις δυνάμεις, δια να προλάβουν την καταστροφήν της Ελλάδος, εξέλεξαν ως βασιλέα τον υιόν του Βασιλέως της Βαυαρίας Λουδοβίκου Όθωνα» (σελ. 127).

Η διδασκαλία της νεότερης ιστορίας και των πρόσφατα χρονικά γεγονότων, γεγονότων των οποίων οι μνήμες είναι ακόμα νωπές, είναι ιδιαίτερα απαιτητική καθώς οι ιστορικοί και η ιστορική έρευνα δεν έχουν δώσει ακόμα απαντήσεις στα ερωτήματα. Όσο πιο κοντά είναι τα ιστορικά γεγονότα με το παρόν τόσο πιο ευαίσθητα και πολύπλοκα γίνονται και εύκολα εκμεταλλεύσιμα από πολιτικές σκοπιμότητες (Μπόμπολη, 2018).

Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο τελειώνει το βιβλίο καθώς με τη γενική επισκόπηση της ελληνικής ιστορίας και με τις εξής γραμμές: «Ας παραδειγματιζώμεθα λοιπόν από την ένδοξον Ιστορίαν του Έθνους μας. Ας αγαπώμεν την Πατρίδα και την Ελευθερίαν ως τα πολυτιμότερα αγαθά της ανθρώπινης ζωής. Και ας εργαζώμεθα με όλας τας δυνάμεις δια την πρόοδον και την δόξαν της φιλάτης Πατρίδας μας».

Είναι ένα βιβλίο που προσπαθεί να τιμηήσει τα συναισθήματα λειτουργώντας κυρίως στο θυμικό χρησιμοποιώντας άφθονη συναισθηματική ρητορεία που ενισχύεται από τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί. Μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι αναμενόμενο ότι θα χρησιμοποιήσει και τους εθνικούς μύθους για να προκαλέσει τη συναισθηματική φόρτιση που είναι αναγκαία. Σε αυτό το μοτίβο εξάλλου κινήθηκαν τα περισσότερα μεταπολεμικά βιβλία ιστορίας!

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βόγλη, Ε. (2007). «Έλληνες το γένος» *Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1944)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 75(1ο μέρος), 30-34.
- Κανταρτζή, Ε. (1994). Ιστορία των ελληνικών αναγνωστικών βιβλίων, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 76(2^ο μέρος), 44-50.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). *Ιστορική Αναδρομή της Εικονογράφησης των Παιδικών και Σχολικών Βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κανταρτζή, Ε. (2002). Το θεματικό περιεχόμενο της εικονογράφησης των αλφαβηταρίων (1930 μέχρι σήμερα), *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 129, 239-256.
- Κανταρτζή, Ε. (2010). Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική: ίδρυση και λειτουργία του ΟΕΣΒ από το 1937 έως το 1981. Στο Κ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης, Δ., Καραγιώργος, Γ. Μανωλίτσης & Β. Οικονομίδης (Επιμ.), *7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο. Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα. Α' Τόμος*. Αθήνα: Διάδραση.
- Κανταρτζή, Ε. (2024)., Το βιβλίο του Χάρακα Ιστορία Νέας Ελλάδος, 1936. *Culture -Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 4(1). Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.26220/cul.4775>
- Κανταρτζή, Ε. (2023). Το βιβλίο Ιστορίας των Χωραφά και Ποταμιάνου. Νέα Ελληνική Ιστορία. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 3(5), 38-53. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.26220/cul.4597>
- Κανταρτζή, Ε. (2023). Τα σχολικά βιβλία ιστορίας: συγκροτώντας την εθνική μας ταυτότητα. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 3(4), 95-107. Ανακτήθηκε από <https://doi.org/10.26220/cul.4620>
- Κουλούρη, Χ. (2002). Η μάχη των σχολικών εγχειριδίων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 125, 93-98.
- Καψάλης, Α., & Χαραλάμπους, Δ. (2007). *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*. Αθήνα: Μεταίχιμο.

- Μαλαφάντης, Κ. (2005). *Παιδαγωγική της λογοτεχνίας. Τόμος Α΄*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2007). Τα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας. Καταστροφική διδακτική ή στρατηγική πρόκλησης ηθικών πανικών; Στο Α. Ανδρέου (Επιμ.), *Η Διδακτική της Ιστορίας στην Ελλάδα και η Έρευνα στα Σχολικά Εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχμιο. 74-75.
- Μπόμπολη, Α. (2018). *Ανάλυση Σχολικών Βιβλίων Ιστορίας σε σχέση με την Παρουσίαση της Μικρασιατικής Καταστροφής* (Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία). Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Μπουζάκης, Σ. (1996). *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (1999). *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Τόμος Α΄ και Β΄*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ., & Κανταρτζή, Ε. (2019). *Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας του δημοτικού σχολείου (1917-2017). Η διαχείριση των εθνικών τραυμάτων, επιτευγμάτων και μύθων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπούντα, Ε. (2009). *Ιστορική γνώση-σκέψη. Έρευνα στα αναλυτικά προγράμματα του δημοτικού σχολείου*. Πάτρα: Orportuna.
- Τσιρίμπας, Β. (1947). *Μεταπολεμικοί προσανατολισμοί Ελληνικής κοινωνικής αγωγής*. Βόλος: Παρασκευόπουλος.
- Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ψαρρού, Ν. (2005). *Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Gutenberg.

* Τα σχολικά βιβλία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως πηγές ανήκουν στις Συλλογές του Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Διάσωσης Σχολικού Υλικού.

